

БОДАК Валентина – доктор філософських наук, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (bodak.valentyna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4727.41.169501>

Бібліографічний опис статті: Бодак, В. (2019). Феномен української сміхової культури в контексті православної традиції: постановка проблеми. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 41, 29–42. doi: 10.24919/2522-4727.41.169501.

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ СМІХОВОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОСЛАВНОЇ ТРАДИЦІЇ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Анотація. *Метою роботи є постановка проблеми виникнення феномену української сміхової культури та виявлення у контексті православної традиції форм її функціонування, зокрема вертепу; а також з'ясування світоглядних, ментальних, соціокультурних умов її генезису.*

*Українська православна традиція – це особливе поєднання елементів східного і західного християнства на ґрунті дохристиянських вірувань українців, що своїм наслідком має формування їх духовного світу, самовідтворення української культури й ментальності. **Методологія** дослідження визначена діалектикою взаємозв'язків універсального і національного, що присутні в українській православній традиції, специфіка якої проявляється в самотності організації обрядово-культурної сфери, мистецькому оформленні церковно-релігійного життя, а також оригінальному прочитанні деяких канонічних засад християнського вчення. Національні особливості виявляють себе у писемній спадщині та настанових Отців Церкви, церковних канонах щодо таїнств, постів, шанування святих та ікон, проведенні богослужінь, сакральній архітектурі та іконописі, у требниках, рішеннях Вселенських Церковних Соборів, церковних догматах та символи віри, у*

системі християнських вірувань, звичаїв та обрядів тощо. **Наукова новизна** статті полягає у твердженні: українська православна традиція живе сьогодні в усному та писемному, вербальному і невербальному вияві, зокрема у формах народної сміхової культури, основним принципом якої є карнавалізація соціальної дійсності з метою її суспільних перетворень. Вертепне дійство і за формою, і за змістом відображає релігійну традицію, відтворюючи в усній вербально-зображувальній формі біблійний сюжет народження Ісуса Христа, подія якого є ключовою у народній календарній обрядовості Різдвяного циклу. Водночас маріонеткове чи «живе» вертепне дійство композиційно, ідейно-тематично, художньо-естетично поєднує і відтворює з цим сюжетом широкий спектр актуальних проблем сьогодення. **Висновки.** Включення проблем сміхової культури до предметного кола соціально-філософських, релігієзнавчих досліджень робить його результативним для вивчення сучасних культуротворчих процесів в українському суспільстві.

Ключові слова: вертеп, сміхова культура, суспільство, українська православна традиція.

BODAK Valentyna – Doctor of Philosophy Sciences, Professor of the Philosophy Department named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko Str., 24, Drohobych, 82100, Ukraine (bodakvalentyna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4727.41.169501>

To cite this article: Bodak, V. (2019). Fenomen ukraïnskoi smikhovoi kultury v konteksti pravoslavnoi tradytsii: postanovka problemy [Phenomenon of the Ukrainian culture of fun in the context of the Orthodox tradition: problem statement]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobychskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofia» – Problems of Humanities. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 41, 29–42. doi: 10.24919/2522-4727.41.169501 [in Ukrainian].

PHENOMENON OF THE UKRAINIAN CULTURE OF FUN IN THE CONTEXT OF THE ORTHODOX TRADITION: PROBLEM STATEMENT

Summary. The purpose of the article is to articulate the problem of the emergence of the phenomenon of Ukrainian culture of fun and

to identify the forms of its functioning in the context of the Orthodox tradition, in particular, the Nativity play – *vertep*; and to elucidate worldview, mental and socio-cultural conditions of its genesis. The Ukrainian Orthodox tradition is a special combination of elements of Eastern and Western Christianity on the basis of the pre-Christian beliefs of Ukrainians, which resulted in the formation of their own spiritual world, self-reproduction of the Ukrainian culture and mentality. **The methodology** of the research is defined by the dialectics of the universal and national relations that are present in the Ukrainian Orthodox tradition, the specific nature of which is manifested in the identity of the organization of the ritual and religious sphere, the artistic design of church and religious life, as well as the original reading of some canonical principles of the Christian doctrine. National peculiarities manifest themselves in the written heritage and instructions of the Fathers of the Church, the church canons of the sacraments, fasting, reverence of saints and icons, worship, sacral architecture and iconography, in the service-books, decisions of the Ecumenical Councils, church dogmas and the Creed, in the system of Christian beliefs, customs and ordinances, etc. **The scientific novelty** of the article is in the statement: Ukrainian Orthodox tradition lives today in oral and written, verbal and non-verbal expressions, in particular, in the forms of folk fun culture, the main principle of which is the reflection of social reality through carnivals for the purpose of its social transformations. The Nativity play, both in form and content, reflects the religious tradition, reproducing in the verbal and figurative form a biblical story of the birth of Jesus Christ – the key event to the folk calendar rituals of the Christmas cycle. At the same time, compositionally, ideologically, thematically, artistically and aesthetically a puppet or «live» *vertep* action combines and reflects a wide range of topical problems of today. **Conclusions.** Inclusion of the problems of the culture of fun in the scope of socio-philosophical, religious studies makes it effective for the study of contemporary cultural processes in the Ukrainian society.

Key words: *vertep* (the Nativity play), culture of fun, society, Ukrainian Orthodox tradition.

Постановка проблеми. Запропоновані матеріали є продовженням роздумів (Бодак, 2018) про духовність як повноту духовного світу особистості та місце релігієзнавчого знання у методології розуміння національно-духовних процесів у минулому і сьогоденні. Такі дослідження, на наш погляд, дають «людині й

спільноті моральний вимір власної життєдіяльності, є джерелом доброчесності, основою саморозвитку і самовдосконалення, вищою цінністю буття» (Бодак, 2018, с. 27).

Яскравим виразником національних цінностей та ідеалів виступає сміхова культура як феномен духовного життя суспільства. На жаль, під впливом масової культури глибинні витoki сміхової культури поступово забуваються або розчиняються у реаліях сучасної цивілізації, продуктом якої стає «одномірна людина». Втрачається головна особливість – сакральність. І сьогодні, на думку дослідників карнавального характеру постмодерну (Hassan, 1987; Collins, 1989), починають панувати інші сторони сміхової культури – несподівані і жорстокі.

Також актуальність досліджуваної проблеми визначена діалектикою взаємозв'язків універсального і національного, що присутні в українській православній традиції; низкою суперечностей між змістовим, світоглядним, ціннісно-нормативним, емоційно-естетичним контекстами людського буття в українській православній традиції і рекреаційно-сміховим, профануючим і водночас перетворювальним – у традиції сміхової культури; між людино/культуро/націотворчим потенціалом сміхової культури і недостатнім їй науково-теоретичним вивченням та використанням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У процесі визначення самотності і національних особливостей української православної традиції як контексту функціонування сміхової культури важливими для нас стали філософські та релігієзнавчі роботи К. Саковича, С. Здіорука, А. Колодного, О. Сагана, Л. Філипович та ін.

Теоретично та методологічно важливими для досліджень соціальної ролі сміху і сміхової культури у низці її форм слід вважати праці М. Бахтіна (1965), присвячені вивченню народної культури Середньовіччя та Ренесансу.

Також проблема сміхової культури є предметом міжгалузевих досліджень літературознавців, культурологів, фольклористів, мистецтвознавців, соціологів. Проблемі історії становлення сміхової культури України і побутування свята як історико-культурного феномену присвячені дослідження мистецтвознавця Р. Набокова. На основі розгляду генезису сміхової культури і на підставі порівняльного аналізу основоположних у цій галузі куль-

турологічних концепцій Л. Панкова (2008) виокремлює принцип побудови соціокультурного рівня сміхової культури у суспільстві – карнавалізація соціальної дійсності з притаманними їй ознаками антизнаковості, маргінальності, амбівалентності смішного і страшного аспектів та недійсності наслідків (Панкова, 2008, с. 18). А український соціолог О. Гудзенко (2014) зазначає, що сміхова культура виступає певним репрезентантом соціокультурної реальності та змін, які проходять у суспільстві. На думку української дослідниці, гумор є одним з найважливіших механізмів корекції і стабілізації суспільних відносин, і в цьому сенсі є фактором соціокультурної стабілізації (Гудзенко, 2014, с. 162).

Попри сказане нерозв'язаною є проблема феномену української сміхової культури в контексті православної традиції, що й обумовило вибір теми нашої статті.

Метою статті є постановка проблеми виникнення феномену української сміхової культури та її функціонування у контексті православної традиції. У межах визначеної мети необхідно розв'язати такі **завдання**: з'ясувати генезис явища української сміхової культури; виявити світоглядні, ментальні, соціокультурні передумови функціонування її форм (зокрема вертепу) в контексті української православної традиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «українська православна традиція» вживається в українській літературі, богослов'ї та публіцистиці, як зазначає О. Саган (2011), поруч із поняттями «Київське християнство», «Києво-християнська традиція Володимирівського хрещення», «Українське православ'я» (на відміну від «православ'я в Україні»), «Церкви Київської традиції» тощо. Релігієзнавець розуміє традицію Київського християнства як особливе (і не завжди добровільне) поєднання/синтез (переважно на обрядово-культуовому рівні та у церковному мистецтві) елементів східного і західного християнства на ґрунті дохристиянських вірувань українців, що своїм наслідком мало формування їх самобутнього духовного світу, самовідтворення української культури й ментальності.

Специфіка Київського православ'я проявлялася насамперед у самобутності організації обрядово-культуової сфери, мистецькому оформленні церковно-релігійно-

го життя, а також оригінальному прочитанні деяких канонічних засад християнського вчення. (Саган, 2011)

Національні особливості української православної традиції виявляють себе у писемній спадщині та настановах Отців Церкви, церковних канонах щодо таїнств, постів, шанування святих та ікон, проведенні богослужінь, сакральній архітектурі та іконописі, у требниках чи церковно-релігійних збірниках, рішеннях Вселенських Церковних Соборів, церковних догматах та символі віри, у системі християнських вірувань, звичаїв та обрядів тощо.

Українська православна традиція живе сьогодні в єдності вчення Святого Письма та Святого Передання, в усному та писемному, вербальному і невербальному вияві. Однак, як зазначає доктор богослів'я, професор релігії Батлерівського університету Поль Вальєр,

Навіть коли Писання стає головним засобом передавання, усна традиція продовжує процвітати у формі звичаїв, фольклору, народних проповідей, розказування історій, езотеричного споглядання, способів застосування релігії у повсякденному житті та інших проявах традиційного менталітету (Вальєр, 2005, с. 166)

Саме так в українській християнській культурі як явище релігійної обрядовості живуть традиції її мало дослідженого пласту – народної сміхової культури, зокрема вертепу – «живої ходячої сатири» (Огієнко, 1991, с. 49).

На наш погляд, вивчення вертепу як явища української культури, зокрема усної, синтетичної – вербально-зображальної – форми народної релігійної обрядовості ніколи не було системним, а спорадичні етнографічні дослідження Г. Галагана, П. Житецького, Олени Пчілки, Н. Петрова, В. Перетца, І. Франка та інших припинилися на початку ХХ ст.

У дослідженнях проблем української духовності вченими минулого і сьогодення схильність до гумору, «насміху» відзначається як риса етно-психологічна, світоглядна, обумовлена особливим геополітичним, «межовим» положенням нашої землі, інтравертивністю вдачі української людини, подіями етнічної іс-

торії. Так, М. Попович (1989) вказує на загальнолюдську, прапращурську психолого-світосприймальну настанову як діалектичний зв'язок сміху і страху. Смішне у напів'язическій народній свідомості невіддільне від нижнього світу – страшного і незрозумілого світу земних і водних сил.

Нижній світ є немовби антисвіт, у ньому все навиворіт, все навпаки; він протистоїть як хаос, як чуже нашому світові, або його ідеальному виразові – вищому, горішньому світові, світові порядку, космосу. Як без тіні неможливе світло, так без сміхового дубліката неможлива не тільки реальність, але й святість. Тому так природно сполучається серйозне з карикатурою. Зустрічі з нижнім світом завжди супроводжувалися з сміховими, карнавальними діями ... сміх знімав відчуття страху від контакту з нижнім світом. (Попович, 1989, с. 43)

Таким чином, сміх є екзистенціалом людської реальності в еволюції світогляду від первісної міфології до релігійних традицій та філософії.

С. Аверинцев дає визначення гумору на основі його передумов:

Немає і не може існувати гумору без протилежності взаємопіввіднесених полюсів, без контрасту між консервативними цінностями і заколотом, між правилом та винятком, між нормою та прагматикою, між стабільним табу успадкованої етики – і правами конкретного, одиничного, дійсного; до того ж необхідно, щоб ця протилежність сприймалася достатньо гостро, щоб вона справді могла довести до сліз – але й до сміху – бо інакше, який же то гумор? А це означає, що людина здатна до гумору лише в тому випадку і тією мірою, котрою вона лишається здатною до дотримання завітів і заборон. (Аверинцев, 2004, с. 49)

Згідно з С. Аверинцевим, у поєднанні канонічної релігійної традиції та народної сміхової «діалектичну передумову гумору та комічного становить непоступлива непорушна серйозність» (Аверинцев, 2004, с. 52).

Синкретизм народної і православної традиції в контексті сучасних соціокультурних, етнорелігійних, політичних процесів в Україні і світі зазнає певної трансформації – на рівні як форми, так і змісту. Незмінним залишається основний принцип сміхової культури, як зазначає Л. Панкова, – карнавалізація соціальної дійсності з метою її суспільних перетворень (Панкова, 2008, с. 18). Яскравим прикладом такої «карнавалізації» в сьогоденні можна вважати реалії і дискурс в інформаційно-комунікативному просторі другого туру президентських виборів в Україні (квітень, 2019), де фіксуємо ознаки сміхової культури – профанація офіційного, сакрального, зниження «високого», що пов'язано з образами тілесного низу, висміювання опонента тощо.

Народна сміхова культура в її минулому і сьогоденні має одну особливість, на яку вказував Є. Маланюк осмішування самих себе ... висміювання власної історії, власного народу, його культури і міфів – при одначасній присутності сталого персонажу – Москаля-Чарівника. Це був проклятий психологічний шлях філоросійського ренегатства. (Маланюк, 1962, с. 52)

Ілюстрацію тверджень знаного українського культуролога знаходимо в українській літературі, кінематографі, комедійних шоу, двомовних макаронічних ситуаціях офіційного мовлення тощо.

Українська сміхова традиція, трансформована в творчості українських письменників в минулому і сьогоденні, у різноманітних формах шоу-бізнесу, мас-медіа, потребує емансипації від необ'єктивного зневажливого сприйняття, а також глибокого вивчення як феномену та його буття. Проблема вивчення народної сміхової культури і відображення її у релігійній обрядовості повинна розв'язуватися як соціально-філософська, як еволюція від первісної міфології до традицій національної світської і православної культури, філософії. Саме цю тенденцію відображають останні події в науковому середовищі, зокрема анонсоване про-

ведення у Харкові 19–20 жовтня 2019 року Міжнародної наукової конференції «Сміхова культура середньовічної і ранньомодерної України». Як зазначають організатори заходу, розвинене почуття гумору, широкий спектр засобів переведення складних життєвих ситуацій у сміховий реєстр, феномен сміху крізь сльози, належать до важливих структуротвірних елементів української національної культури. Деформація або занепад сміхової традиції є тривожним симптомом кризи ідентичності, особливо небезпечною за умов жорсткого конфлікту з потужною авторитарною цивілізацією та не подоланими досі асиміляційними процесами.

Проникнення у зміст української сміхової культури виявляє у традиції поєднання християнських настанов та вірувань з дохристиянськими. Таким глибинним християнським народним звичаєм є вистава вертепного дійства в різдвяному циклі свят церковного календаря. Розглянемо його пізнавальний, ціннісний, культуротворчий потенціал в генезисі, світоглядній репрезентивності та функціонуванні.

Культурно-християнський феномен вертепу розвивався у контексті народної сміхової культури і релігійної традиції, що робить його предметом сучасного філософсько-релігійного дискурсу.

Огляд публікацій кінця XIX ст. свідчить про значний дослідницький інтерес до цього явища української народної культури. Дія вертепного дійства містить у собі, як справедливо зазначає Г. Галаган,

релігійні і чисто народні сцени, в яких виявлено майже все розмаїття постатей, що жили й діяли в Україні в першій половині XIX ст. Сцени ці не позбавлені внутрішнього змісту та гумору і можуть служити достовірним відображенням своєрідного життя краю та його мешканців, з їхніми поняттями та звичками, з їхніми поглядами на життя та людей. (Галаган, 1882, с. 15)

Досліджуючи джерела вертепного дійства як феномену української народної культури, В. Перетц (1895) розповідає про зафіксовані в Україні найдавніші театри-вертепи (невеличкий будиночок, де відбувається лялькова вистава) з вказаною на них датою збудування: один – 1591 р.; другий – 1639 р. В основі вертепу (перша частина дійства) лежить шкільна драма, написана на

латино-польський візирець (схема дії, сюжет). В основі другої – тісний зв'язок з народними казками, анекдотами та спроба відтворити їх друкованим словом – у написах лубочних картинок, окремих літературних візирцях. Про самотність розвитку вертепного дійства говорить наявність у ньому яскравих національних типів, відмінних від героїв польської шопки чи німецької різдвяної містерії. Автор стверджує, що вплив західноєвропейського візирця маріонеткового театру обмежується лише ідеєю першої, серйозної його частини (Перетц, 1895, с. 105). Таким чином, популярність вертепу в Україні зумовила дотепне і правдиве зображення народного життя, що в умовах гоніння та утисків мало неабияке значення для збереження мови, ідентичності, національної культури.

У народних сценах вертепного театру, крім переказу євангельських історій про народження та воскресіння Христа, дійство супроводжується анекдотами з народного життя, гумористичними зауваженнями про поточні події, що становить зміст, відповідно, першої і другої дії вертепної драми. Друга дія вертепу складається з народних сцен і передає народні симпатії та антипатії, масовий настрій. У ній фігурують попарно представники різних народностей, які проживають в Україні (цигани, євреї, козак з жінкою, поляки, мадяри тощо). Дія другої частини драми позбавлена цілісного сюжету, що акцентує глядацьку увагу на окремих проблемах та подіях особистісного і суспільного буття. Головна дійова особа вертепу – запорожець, який уособлює народну міць і силу, тому сцени вертепного дійства зосереджені навколо нього. Це сміливий воїн – грубуватий, але сповнений природного українського гумору, насміху, яким обумовлюється його світовідчуття. З образом лицаря-запорожця у вертепному дійстві глядач здійснює самоідентичність, самоусвідомлення, сприйняття світу та себе у ньому.

Вертепне дійство і за формою, і за змістом відображає традицію Святого Письма і Передання, передаючи в усній вербально-зображальній формі біблійний сюжет народження Ісуса Христа, подія якого є ключовою у народній календарній обрядовості зимового, Різдяного, циклу. Водночас з цим сюжетом композиційно, ідейно-тематично, художньо-естетично переплетено і відтворено маріонетковим чи «живим» народним театралізованим

дійством широкий спектр актуальних проблем суспільного життя. Прикладом сказаного може слугувати низка сучасних сценаріїв українського вертепу з Інтернет-ресурсу, автори яких відомі або невідомі. Зокрема, цікавим для нашого дослідження є сценарій «живого» різдвяного вертепу, в якому сюжет народження Ісуса Христа переплітається з сюжетом історичних подій Євромайдану в традиційних для вертепу образах-концептах (цар Ірод, Пастухи, Ангели, Звіздар, Вифлеєм, яскиня, дитя, зоря тощо) та в маркерах соціокультурної української реальності 2013–2014 рр. (цар Ірод живе в Межигір'ї, беркут здійснює його нелюдські накази тощо) (Шевчук). Таким чином, стверджуємо висновки попередніх досліджень: духовність як повнота духовного світу особистості та її дослідження в єдності релігійнознавчого, культурологічного та філософсько-соціологічного напрямів дає людині й спільноті моральний вимір власної життєдіяльності, є джерелом добродетності, основою саморозвитку і самовдосконалення, вищою цінністю буття (Бодак, 2018, с. 27).

Висновки. Українська сміхова культура є феноменом національної, що розвивалася упродовж століть та зберегла національне забарвлення у своєму змісті, формах, засобах, а також у зв'язках із православною традицією. Загальнолюдські, універсальні психолого-світосприймальні настанови української сміхової культури відображають геополітичні, культурно-історичні, релігійні умови та особливості національного буття народу в його минулому і сьогоденні. Це вводить проблему сміхової культури у предметне коло соціально-філософських досліджень, робить її значимою для вивчення сучасних культуротворчих процесів в українському суспільстві.

Перспектива подальших досліджень полягає у соціально-філософському вивченні світоглядно-ціннісних настанов сучасної сміхової культури України.

Література

- Аверинцев, С. (2004). Про дух доби та почуття гумору. *Дух і Літера*, 13–14, 48–53. Київ: Видавництво «Дух і літера».
- Бахтин, М. (1965). *Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса*. Москва: Художественная литература.

- Бодак, В.** (2018). Місце релігієзнавчого знання у методології розуміння національно-духовних процесів у минулому і сьогоденні. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Серія «Філософія»*, 36, 23–34. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. doi: [10.24919/2522-4700.36.154284](https://doi.org/10.24919/2522-4700.36.154284).
- Валльєр, П.** (2005). Традиція. В К.Б. Сигов (Сост.), *Личность и традиция: Аверинцевские чтения* (с. 159–202). Київ: Дух і літера.
- Галаган, В.П.** (1882). Вертепная драма и ее сценическая постановка. *Киевская старина*, 4, 9–38.
- Гудзенко, О.З.** (2014). Сміхова культура як модус соціокультурних трансформацій українського суспільства. *Грані*, 12 (116), 162–166.
- Маланюк, Є.** (1962). *Книга спостережень*: проза. Торонто: Гомін України.
- Огієнко, І.** (1991). *Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу*. Київ: Абрис.
- Панкова, Л.О.** (2008). *Сміхова культура України в контексті сучасних трансформаційних процесів*. (Автореф. дис. канд. філос. наук). Харків.
- Перетц, В.Н.** (1895). Кукольный театр на Руси: исторический очерк. *Ежегодник императорских театров. Приложения*, 1, 85–185. Санкт-Петербург: б.в.
- Попович, М.В.** (1989). *Микола Гоголь: роман-есе*. Київ: Молодь.
- Саган, О.** (2011). *Поняття Київського християнства, його церковна та просторово-часова ідентифікація*. Взято з <https://www.religion.in.ua/main/analitica/11408-ponyattya-kiyivskogo-xristiyanstva-jogo-cerkovna-ta-prostorovo-chasova-identifikaciya.html>.
- Шевчук, М.** (Уклад.). (б.р.). *Сценарій вертепу «Євромайдан»*. Взято з <https://espresso.tv/news/2014/01/05/scenariy-vertepu-yevromaydanu-rozihnaty-posadyty-vsikh-ditey-do-2-kh-lit-vbyty>.
- Collins, J.** (1989). *Uncommon Culture: Popular Culture and Post-Modernism*. New York: Routledge.
- Hassan, I.** (1987). Making sense: The trials of postmodernist discours. *New literary history*, 18 (2), 437–459. Baltimore.

References

- Averyntsev, S.** (2004). Pro dukh doby ta pochuttia humoru [The spirit of the day and the sense of humor]. *Dukh i litera – Spirit and Liter*. Kyiv: Vydavnytstvo «Dukh i litera» [in Ukrainian].
- Bakhtin, M.** (1965). *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaia kultura Srednevekovia i Renessansa [Francois Rabelais's creativity and the popu-*

lar culture of the Middle Ages and the Renaissance]. Moskva: Khudozhestvennaia literatura [in Russian].

- Bodak, V.** (2018). Mistse relihiieznavchoho znanntia u metodolohii rozumiattia natsionalno-dukhovnykh protsesiv u mynulomu i sohodenni [Place of religious knowledge in the methodology of understanding the national-spiritual processes in the past and present]. *Liudynoznavchi studii. Seriiia «Filosofiiia»: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofiiia» – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 36, 23–34. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil DDPU imeni Ivana Franka. doi: [10.24919/2522-4700.36.154284](https://doi.org/10.24919/2522-4700.36.154284) [in Ukrainian].
- Valler, P.** (2005). Traditciia [Tradition]. In K. Sigov (Comp.), *Lichnost i traditciia: Averintsevskie chteniia – Personality and tradition: Averintsev readings* (pp. 159–202). Kyiv: Dukh i litera [in Russian].
- Galagan, V.P.** (1882). Vertepnaia drama i ee steniccheskaia postanovka [The clown drama and its stage production]. *Kievskaiia starina – Kiev antiquity*, 4, 9–38 [in Russian].
- Hudzenko, O.Z.** (2014). Smikhova kultura yak modus sotsiokulturnykh transformatsii ukrainskoho suspilstva [Glamorous Culture as a Modus of Socio-Cultural Transformations in Ukrainian Society]. *Hrani – Grani*, 12 (116), 162–166 [in Ukrainian].
- Malaniuk, Ye.** (1962). *Knyha sposterezhen [The book of observations]*. Toronto: Homin Ukrainy [in Ukrainian].
- Ohienko, I.** (1991). *Ukrainska kultura: korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho naroda [Ukrainian culture: a Brief History of the Cultural Life of the Ukrainian People]*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
- Pankova, L.O.** (2008). *Smikhova kultura Ukrainy v konteksti suchasnykh transformatsiinykh protsesiv [Glamorous Culture of Ukraine in the Context of Modern Transformation Processes]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
- Perette, V.N.** (1895). Kukulnyi teatr na Rusi: istoricheskii ocherk [Puppet theater in Russia: historical essay]. *Ezhegodnik imperatorskikh teatrov. Prilozheniia – The Yearbook of Imperial Theaters. Applications*, 1, 85–185. Saint Petersburg: b.v. [in Russian].
- Popovych, M.V.** (1989). *Mykola Hohol: roman-ese [Nikolay Gogol: Novel essay]*. Kyiv: Molod [in Ukrainian].
- Sahan, O.** (2011). *Poniattia Kyivskoho khrystyianstva, yoho tserkovna ta prostorovo-chasova identyfikatsiia [The concept of Kievan Christianity, its church and spatial-temporal identification]*. Retrieved from

<https://www.religion.in.ua/main/analitica/11408-ponyattya-kiyivskogo-xristiyanstva-jogo-cerkovna-ta-prostorovo-chasova-identifikaciya.html>
[in Ukrainian].

Shevchuk, M. (Comp.). (n.d.). *Stsenarii vertepu «Yevromaidan» [Scenario of Euro Maydan]*. Retrieved from https://espreso.tv/news/2014/01/05/scenariy_vertepu_yevromaydanu_rozihnaty_posadyty_vsikh_ditey_do_2_kh_lit_vbyty [in Ukrainian].

Collins, J. (1989). *Uncommon Culture: Popular Culture and Post-Modernism*. New York: Routledge.

Hassan, I. (1987). Making sense: The trials of postmodernist discours. *New literary history*, 18 (2), 437–459. Baltimore.

Стаття надійшла 1 квітня 2019 року.